

Oxuya verilən tələblər

Səsli və səssiz oxu aşağıdakı tələblərə cavab verməlidir.

- Düzgünlük;
- Sürət;
- Şüurluluq;
- İfadəlilik;

Bu tələblərin hər biri ayrı-ayrılıqda əhəmiyyətlidir və onlar arasında aşağıdakı qanunauyğunluqlar var:

1) Oxunun sürəti onun şüurluluğu ilə tənzimlənmirsə, öz-özlüyündə o qədər də əhəmiyyət daşımır.

2) Oxunun düzgünlüyü mətnin məzmununun dərk edilərək oxunmasına xidmət edən bir vasitədir.

3) Oxunun ifadəliliyi də əsərin ideyasının, ondakı başlıca fikrin obrazlı, canlı, nəticə etibarlı ilə şüurlu mənimsənilməsinə xidmət edir.

Düzgünlük, şüurluluq, sürətlilik ifadəli oxu üçün əsas şərt hesab olunur.

Oxu prosesində normal sürət, rəvanlıq, səlislik, düzgünlük olmasa, ayrı-ayrı sözlərin mənası başa düşülsə də, hissələr, fikirlər arasında əlaqə qırılır, mətn rabitəli qavranılmaz.

4.1. Düzgün oxu

Oxunun düzgünlüyü dedikdə aşağıdakılar nəzərdə tutulur:

1) sözlərin aydın, səlis tələffüzü—yəni onları təhrif etmədən, heca və səsləri buraxmadan, əlavə etmədən, yerini dəyişmədən oxumaq;

2) sözlərin vurğusunu düzgün işlətmək və vurğusuna görə sözün mənasının dəyişməsinə yol verməmək;

3) ədəbi tələffüz qaydalarına (orfoepik qaydalara) riayət etmək;

4) mətni sözlərlə deyil, rabitəli şəkildə, yəni cümlələrlə, yalnız cümlələrin sonunda fasilə verməklə oxumaq;

5) mətnə durğu işarələrinin tələblərinə əməl etmək;

6) sözü qrammatik cəhətdən dəyişməmək, başqa bir sözlə əvəz etməmək;

7) cümləni söz buraxmadan və ya yeni söz əlavə etmədən oxumaq;

8) sözləri və cümlələri təkrarlamadan oxumaq;

9) kəkələmə, tınlıq, pəltəklik kimi nitq qüsurlarına yol verməmək.

Oxunun düzgünlüyünün pozulması hallarına aşağı siniflərdə daha çox rast gəlinir. Yaxşı oxuyan şagirdlər də bəzən yorulduqda diqqətləri yayınır və səhvlərə yol verirlər. Bunun əsas səbəbi oxunan sözlərin düzgün qavranılmamasıdır. Bu halda şagird ya həmin sözün aid olduğu cümlənin mənasına əsaslanır, ya da o sözü mətndən kənarında dərk edir. Oxumağa yeni başlayan şagirdlər sözü adətən daxil olduğu mətndən (cümlədən) kənarında dərk edirlər.

Şagirdlər bəzən sözdəki hecaların və ya hərflərin sayını azaldaraq, bəzən isə hecalarla oxuyurlar. Düzgün oxu bacarığı formalaşdırmağın əsas şərtlərindən biri də oxunun sürətini tənzimləməkdir. Mətnəki çətin sözləri əvvəlcədən yazı taxtasına yazıb, təhlil etmək uşaqları düzgün oxuya hazırlayır. Çətin sözləri hecalara bölüb xorla oxumaq isə oxu texnikasına yiyələnməni sürətləndirir. Oxunmuş mətni şagirdlərə yenidən oxutmaq “oxu sahəsini” genişləndirir. Təkrar oxu zamanı şagirdlərin marağı azalmasın deyə hər dəfə yeni tapşırıq vermək

Lazımdır. Müəllim daim şagirdlərin oxusuna nəzarət etməli, səhvlərə vaxtında düzəliş etməlidir. Oxunun düzgünlüyünə nəzarətə şagirdlərin özləri də cəlb olunmalıdırlar. Oxunun düzgünlüyü artikulyasiyanın dəqiqliyindən asılıdır. Oxu zamanı müəllim sözlərin yazıldığı kimi oxunmasına yol verməməli, sözlərin düzgün tələffüzünü təmin etmək üçün şagirdləri orfoepik qaydalarla tanış etməlidir. Oxunun düzgünlüyünün pozulmasına danışıq üzlərinin qüsurlu olması da səbəb ola bilər. Məsələn, “z”, “r”, “s”, “ş” hərflərini düzgün tələffüz edə bilməmək və s. Nitqində qüsurlu olan bu cür şagirdləri müəllim daim nəzarətdə saxlamalıdır. Onlara fərdi yanaşmaq, loqopeddən kömək istəmək və evdə müstəqil işlətmək lazımdır.

4.2. Sürətli oxu

“Literaturnaya qazeta” qəzetinin qeydlərindən birində yazılmışdı: “Dəqiqədə beş min işarə - mühəndis Bloxinin oxu sürəti belədir”. Bloxin öz metodunun məğzini izah edərkən belə demişdi: “Mən heç vaxt oxuduqlarım üzərində düşünürəm”. İnsanlar əsrlərdir ki, oxuyurlar, lakin oxunun sürəti yalnız indi kəskin şəkildə artıb. Səbəb nədir? Bu suala cavab vermək üçün elmi və kütləvi kommunikasiya proseslərində, daha doğrusu, çap informasiyasının formalaşdırılması və ötürülməsi proseslərində baş vermiş dəyişikliklərə nəzər salmaq lazımdır. Çox vaxt tərkibində yeni biliklər olmayan böyük məlumatlar dövrüdür. Tarixə nəzər salsaq, keçmişdə də oxşar faktların olduğunu görürük. Məsələn, qədim misirlilər papiruslarda rəqəmlər vasitəsilə üçbucaqların xüsusiyyətləri və əməliyyatların yerinə yetirilməsi qaydalarına aid o qədər qeydlər ediblər ki, bu materialların mənimsənilməsi onların müasirləri üçün qeyri-mümkün olub.

Sürətli oxu mətnin tam və keyfiyyətli mənimsənilməsini təmin edən və qeyri-ənənəvi metodlarla yerinə yetirilən oxudur. O, fəal, yaradıcı idrak prosesidir. Bu prosesdə oxucu faktları, hökmləri təhlil edir, müqayisələr aparır və nəticədə yeni biliyin təməli qoyulur. Nə qədər paradoksal olsa da, çox vaxt sürətli oxuda mətn asta oxudan daha yaxşı mənimsənilir.

Məşhur Sovet psixoloqu L.S.Vıqotski hələ 1931-ci ildə yazırdı: “İnsanlar, adətən, elə hesab edirlər ki, asta oxuyarkən anlama daha yüksək olur. Əslində isə sürətli oxuda anlama daha yaxşı olur. Sürətli oxuda proseslər sürətlə baş verdiyi üçün anlama sürəti də həmin tempə uyğunlaşır”.

Sürətli oxu texnikasının mənimsənilməsində vərdiş olduqca əhəmiyyətlidir. İnsan hələ uşaqlıqdan özündə müxtəlif vərdişlər formalaşdırır: hərəkət edir, velosiped sürür, üzür və s. Bu hərəkətlər ardıcıl baş verdikdə vərdişə çevrilir və ömrü boyu davam edir. Məsələn, üzməyi bacarırsınızsa, istənilən situasiyada suda boğulmayacaqsınız. Misal üçün, təsadüfən suya düşsəniz və ya dostlarınız sizi körpüdən itələsələr belə (hətta geyimli şəkildə olsanız da), üzməyi bacarmayan insanlardan fərqli olaraq boğulmayacaqsınız. Buna bənzər hadisə sürətli oxu vərdişinə sahib insanlarda da baş verir. Bu metodla siz həmişə sürətlə oxuyacaq, informasiya okeanının üzərində qalacaq və bu okeanın sizi batırmasına imkan verməyəcəksiniz. Bununla yanaşı, sürətli oxumaqla siz oxu sürətinin əsirinə çevrilmirsiniz. Belə ki, oxunun sürəti hər dəfə mətnin növünə və məqsədinə görə tənzimlənir.

Sürətli oxu kursu oxu sürətini əvvəlki sürətlə müqayisədə 3 dəfə artırmağa imkan verir; beləliklə, şagirdlər dəqiqədə 3000 və daha çox işarə (3000 işarə-təxminən 500 sözdür) oxumağı bacarırlar. Bu sürət bir saata orta hesabla 100-ə yaxın kitab səhifəsini oxumağa imkan verir.

4.3. Şüurlu oxu

Oxu təliminin ən mühüm keyfiyyətlərindən biri oxunun şüurluluğudur. Şagirdlərdə şüurlu oxu ibtidai siniflərdən başlayaraq formalaşdırılmasa, onlar məktəb illərində, bəlkə də həyatı boyu oxuduqlarının mahiyyətini dərk edə bilməz. Şüurluluq dedikdə, hər bir sözün, söz birləşməsinin, cümlənin və bütövlükdə mətnin mənasının başa düşülməsi nəzərdə tutulur. Oxunun şüurluluğu mətnin məzmununun şagirdlər tərəfindən mənimsənilməsini tələb edir.

Oxu prosesində vəziyyətdən asılı olaraq müxtəlif çətinliklər yaranır. Şifahi nitq uşağa tanış olan bir situasiyada baş verdiyi üçün aydın başa düşülür, ancaq mətndə isə yazılı işarələrlə hələ uşağın öyrəşmədiyi məsələlərdən bəhs olunur. Mətnə aid şəkillər bu çətinliyi aradan qaldırır. Şüurlu oxu təlimi nəticəsində şagirdlər aşağıdakı bacarıqlara yiyələnə bilərlər:

- 1) Mətni, mətndəki faktları, hadisələrin məzmununu başa düşmək;
- 2) Mətnin məzmununu əsasında ideyasını izah etmək;
- 3) Hadisələrin və faktların təsvirində iştirak edən şəxsin davranış motivlərini, münasibətlərinin niyyətini görmək;
- 4) Əsərin ideyasını başa düşmək;

Oxunun sürəti

1 dəqiqədə oxunan

səslərin sayı

Çox ləng 900

Ləng 1200

Orta 1500

Ortadan yuxarı 1800

Sürətli 3000

Çox sürətli 5000

Fövqəlsürətli 10000 və daha artıq